

Bouwsteen A. Ontwikkelstrategie

A.1. Opgaven en perspectief voor het landelijk gebied van Limburg

Opgaven

Het Limburgse landelijk gebied staat de komende jaren voor een groot aantal opgaven waaronder herstel van de natuur-, bodem- en waterkwaliteit, het verminderen van stikstof- en broeikasgas-emissies, het beschermen van de volksgezondheid tegen het risico van zoönosen uit de veehouderij, het tegengaan van verdroging en wateroverlast, behoud en versterking van landschap en leefbaarheid in het landelijk gebied en een nieuw toekomstperspectief bieden voor de landbouw.

De natuur in Limburg verkeert in een slechte staat. Door grote druk van een aantal stressfactoren op de beschermde natuur, is de natuurkwaliteit op dit moment onvoldoende. Dit blijkt uit de 19 Natuurdoelanalyses (NDA's) die Limburg heeft gemaakt. Limburg heeft 24, deels kleine en versnipperde Natura2000-gebieden (N2000). In en om deze gebieden komen 146 habitattypen en -soorten voor waarvoor een herstelopgave geldt. Voor 17 habitattypen en -soorten heeft Limburg een grote verantwoordelijkheid, omdat deze soorten elders in Nederland niet of nauwelijks voorkomen.

De meeste N2000-gebieden in Limburg zijn (zeer) gevoelig voor stikstofdepositie. Uit de NDA's blijkt ook dat de overbelasting met stikstof één van de belangrijkste oorzaken is van het verliezen van kwaliteit en/of het uitblijven van herstel van de natuurwaarden. Het probleem is acuut: een snelle daling van de stikstofdepositie is nodig om te voorkomen dat habitattypen onherstelbaar beschadigd raken. De landbouw levert een substantiële bijdrage aan de stikstofdepositie in Limburg en in het aangrenzende buitenland. Daarnaast is een belangrijk deel van de stikstofdepositie afkomstig uit het buitenland; Limburg grenst namelijk voor 70% aan het buitenland. Vlaanderen heeft een wettelijke stikstofemissiereductie vastgesteld die zorgt voor een afname van de stikstofdepositie in Nederland en in Limburg. De afgelopen decennia is de hoge stikstofemissie door de landbouw al fors gedaald (65% ten opzichte van 1990), wat laat zien dat dalingen mogelijk zijn. Maar de laatste vijftien jaar stagneert deze daling en zijn de stikstofdeposities veel te hoog ten opzichte van de wettelijke doelen.

De vermindering van stikstofdepositie draagt dus voor een belangrijk deel bij aan herstel van de natuur, maar er is meer nodig om de natuur te laten herstellen. Bijvoorbeeld herstel van de hydrologische condities; in Limburg zijn er 17 N2000-gebieden met grondwaterafhankelijke natuur. Voor wat betreft verdroging heeft gemiddeld genomen 60% van de aan grondwaterafhankelijke N2000-gebieden (2.180 ha) te maken met lage grondwaterstanden. Voor wat betreft de waterkwaliteit blijkt dat gemiddeld bij 59% de waterkwaliteit niet voldoet. Ook de drie aangewezen grondwaterlichamen (Zand Maas, Slenk Diep Maas en Krijt Maas) voorzien niet in de gewenste goede kwalitatieve en kwantitatieve toestand zoals gesteld in de Kaderlichtlijn Water (KRW).

Voor het herstel van de natuur en het behalen van de waterdoelen is ook een aanzienlijke verbetering van de kwaliteit van oppervlaktewater nodig. Limburg kent 42 oppervlaktewaterlichamen op grond van de Kaderrichtlijn water (KRW) en zij voldoen niet aan de doelen gesteld in de KRW en Nitraatrichtlijn. Deels komt dat nog door een ontoereikende hydrologische dynamiek en de hydromorfologische inrichting: veel beken zijn nog vooral ingericht op het versneld afvoeren van overtollig neerslagwater en niet op het bereiken van KRW-doelen. Ten tweede voldoet oppervlaktewater niet aan gestelde normen vanwege de ontoereikende waterkwaliteit: in 39

oppervlaktewaterlichamen voldoet de concentratie aanwezigen nutriënten niet aan de geldige norm (2020). Tenslotte worden in veel oppervlaktewaterlichamen gewasbeschermingsmiddelen aangetroffen. Bij grensoverschrijdende waterlopen hebben ontwikkelingen in het buitenland invloed op de kwaliteit van het oppervlaktewater. De huidige situatie laat zien dat in Limburg nog niet alle waterdoelen worden gehaald. Daar komt bij dat het gehele watersysteem in Limburg gezien het veranderende klimaat kwetsbaar is voor zowel droogte als wateroverlast en overstroming.

Gezien (de verslechterende) staat van de natuur is vergunningverlening – ook voor de landbouw – amper mogelijk. De circa 40 geverifieerde PAS-melders in Limburg kunnen voorlopig geen vergunning krijgen. Daarnaast hebben de ontwikkelingen van Rijksbeleid in de afgelopen jaren gezorgd voor veel onduidelijkheid voor agrarische ondernemers, initiatiefnemers en inwoners. Er spelen grote zorgen bij Limburgse (agrarische) ondernemers over de toekomst van hun bedrijf. Agrarische ondernemers hebben behoefte aan economisch perspectief voor verschillende vormen van landbouw en aan de mogelijkheid om afgewogen keuzes te kunnen maken over hun toekomst.

De huidige opgaven raken de natuur, de landbouw én de economie van Limburg in brede zin. Deze opgaven kunnen alleen in samenhang worden opgepakt. Herstel van natuur en water gaat niet zonder toekomstperspectief voor de landbouw en omgekeerd. Een structurele en forse daling van stikstofdepositie en een duurzaam herstel van onze natuurgebieden kan de economische initiatieven via vergunningverlening en daarmee perspectief voor ondernemers weer mogelijk te maken.

Perspectief

Perspectief voor het landelijk gebied betekent het realiseren van een vitaal landelijk gebied waarin mensen met een goed toekomstperspectief kunnen leven, wonen en werken én bodem, water en natuur in goede staat zijn gebracht. Dit is niet vanzelfsprekend en gaat niet vanzelf. In het landelijk gebied van Limburg strijden veel vormen van landgebruik om de schaarse ruimte. Intensivering én extensivering van de landbouw, duurzame energiebronnen, waterberging, nieuwe natuur, woningbouw en infrastructuur vragen allemaal om ruimte. Die strijd om de ruimte vraagt om keuzes en ordening van de beschikbare ruimte. Om ons afwisselende landschap te behouden én om nieuwe gebiedskwaliteiten en perspectieven voor mensen toe te kunnen voegen. In een aanpassing van de provinciale omgevingsvisie worden aangescherpte keuzes voor het landelijk gebied voorbereid.

Ruimte om de opgaven in het landelijk gebied duurzaam in te passen, vraagt ook om verantwoord verstedelijken. Dit betekent dat we steden en dorpen compact willen houden en stedelijke functies daar zo veel mogelijk willen concentreren. De landelijke gebieden vormen een tegenhanger van deze stedelijke gebieden. Zo gaan we voor sterke, compacte steden en een uitgestrekt landelijk gebied.

De agrarische sector is belangrijk voor de Limburgse economie, voor onze voedselproductie en - als belangrijkste gebruiker én beheerder van ons buitengebied - voor de beleving van ons cultuurlandschap. Op het boerenerf en in het agrarisch grondgebruik komen vele uitdagingen in het landelijk gebied bij elkaar. De uitdaging is om nu en in de toekomst ruimte te maken om duurzaam en gezond voedsel te kunnen produceren passend binnen de natuurlijke draagkracht en identiteit van gebieden. Maar ook om belangrijke landbouwgebieden te beschermen voor beperkingen die ontstaan door de toevoeging van nieuwe ruimtelijke opgaven.

In een aanpassing van de provinciale omgevingsvisie zal daarom duidelijker worden aangegeven welke ontwikkelrichtingen voor de landbouw in welke delen van het landelijk gebied perspectief bieden voor agrarische ondernemers. Deze ruimtelijke zonering van landbouwgebieden is nog in ontwikkeling. Zo zou er in de voorgenomen *‘Groenblauwe landbouwzones’* alleen ruimte zijn voor natuurinclusieve landbouw die gericht is op en ondersteunend is aan de opgaven voor natuur, water en bodem. In *‘Verwevingsgebieden’* rondom stedelijke gebieden en regionaal verzorgende kernen is er ruimte voor een verbrede landbouwontwikkeling die past bij stad-land-uitloopzones met diensten voor de stad en aanvaardbare risico’s voor het leefklimaat. In *‘Primaire landbouwgebieden’* is er ruimte voor hoogproductieve landbouw binnen de wettelijk vastgelegde milieuruimte. Hightech-bedrijven die ingericht zijn om efficiënt voedsel te produceren zijn hier de norm. In deze gebieden worden dan geen nieuwe niet-agrarische bestemmingen meer toegelaten die beperkend zijn voor de ontwikkeling van de landbouw. Binnen het Natuur Netwerk Limburg is er alleen nog ruimte voor landbouw die gericht is op behoud en versterking van dit netwerk. En in bestaand bebouwd gebied is er alleen ruimte voor kleinschalige, niet milieubelastende landbouw die past bij een aanvaardbaar leefklimaat. Definitieve besluitvorming over deze mogelijke ruimtelijke zonering wordt op dit moment voorbereid in de provinciale omgevingsvisie parallel aan de ontwikkeling van dit LOS.

A.2. Ambitie en doelen van het LOS

Ambitie

De provincie Limburg heeft met het LOS de ambitie om de financiële middelen en instrumenten in samenhang in te zetten en te beginnen met wat mogelijk is voor het bereiken van concrete resultaten voor reductie van de stikstofdeposities, natuurherstel en perspectief op vergunningverlening voor economische ontwikkelingen. In de uitvoering willen we nauw samenwerken met onze gebiedspartners, ondernemers, terreineigenaren en belangenorganisaties. De ontwikkelingen en maatregelen zullen in regionale en lokale samenhang met elkaar worden opgepakt. Op deze wijze ambiëren we ontwikkelingen weer mogelijk te gaan maken met perspectief voor ondernemers, waarbij we tegelijkertijd de natuur beschermen en herstellen.

Dubbeldoelstelling

Om de ambitie waar te maken, streeft de provincie de volgende dubbeldoelstelling na:

- Realisatie van de aan de provincie opgedragen wettelijke kerndoelen voor natuur, stikstof, water, bodem en klimaat;
- Realisatie van een economisch ‘blijversperspectief’ voor inwoners en ondernemers in Limburg door zo snel mogelijk meer duidelijkheid te bieden over een houdbare vergunningverlening voor de landbouw én voor projecten op het gebied van wonen, werken en bereikbaarheid.

Uitwerking dubbeldoelstelling

De eerste doelstelling is uitgewerkt in een overzicht van aan de provincie opgedragen wettelijke kerndoelen voor natuur, stikstof, water, bodem en klimaat met een aanduiding van wanneer deze doelen moeten zijn gerealiseerd (zie figuur 2.1). Het bereiken van deze doelen is leidend voor onze langjarige programmatische aanpak, de monitoring van het doelbereik en jaarlijkse bijsturing van maatregelen. Bij de realisatie van die doelen streven we ernaar om waar mogelijk aanvullende ambities en bestuurlijke afspraken te realiseren, bijvoorbeeld op het gebied van de aanleg en revitalisering van bossen (via de ‘Limburgse Aanpak Bossen’), groenblauwe dooradering en landschap (via intensivering Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer) en klimaatadaptatie.

Thema		Uitwerking wettelijke doelen
Natuur	Vogel- en Habitat Richtlijn (VHR)	<ul style="list-style-type: none"> Tenminste 30% van de in 2019 in een ongunstige staat van instandhouding verkerende VHR-soorten en -habitattypen zijn weer in een gunstige staat van instandhouding gebracht of een sterk positieve trend is ingezet Uiterlijk in 2030 zijn zoveel mogelijk de landelijk negatieve trends voor alle VHR-soorten en -habitattypen gestopt Realisatie van 30% van het te ontwikkelen areaal dat nodig is voor een gunstige staat van instandhouding Realisatie van 1.300 ha nieuwe natuur (deels overlappend met resterende ontwikkelopgave NNN) en 11.100 ha nieuwe agrarische natuur
	Natuurnetwerk en Natuurpact	<ul style="list-style-type: none"> Uiterlijk in 2027 verwerving van 892 ha en inrichting van 1.253 ha voor nieuwe natuur ter afronding van Nationaal Natuur Netwerk in Limburg
	Natuurherstel-verordening	<ul style="list-style-type: none"> Uiterlijk in 2030 zijn op minstens 30%, uiterlijk in 20240 op minstens 60% en uiterlijk in 2050 op minstens 90% van de niet in goede toestand verkerende oppervlaktes van de in bijlage I van de verordening opgenomen habitattypen herstelmaatregelen genomen om ze in een goede toestand te brengen. Daarbij wordt tot 2023 voorrang gegeven aan maatregelen in Natura 2000-gebieden Uiterlijk in 2030, 2040 en 2025 treffen van herstel-maatregelen die nodig zijn om de in bijlage I van de verordening opgenomen habitattypen opnieuw te ontwikkelen in gebieden waar die habitattypen niet voorkomen, teneinde de gunstige referentieoppervlakte voor die habitattypen te realiseren
Stikstof	Wet stikstof-reductie en natuurherstel (Wsn)	<ul style="list-style-type: none"> 40% van het areaal van stikstofgevoelige habitats in Natura 2000-gebieden in 2025 onder de kritische depositiewaarde 50% van het areaal van stikstofgevoelige habitats in Natura 2000-gebieden in 2030 onder de kritische depositiewaarde 74% van het areaal van stikstofgevoelige habitats in Natura 2000-gebieden in 2035 onder de kritische depositiewaarde Deze drie landelijke doelen betekenen een bijdrage van Limburg in de emissie-reductie van 3 Kton ammoniak. Om de verslechtering te stoppen, kan extra reductie nodig zijn
Water & bodem	Kaderrichtlijn Water (KRW)	<ul style="list-style-type: none"> Hydrologische condities voor alle Natura 2000-gebieden voldoen in 2027 aan ecologische vereisten Concentraties nutriënten (fosfaat en stikstof) in grond- en oppervlaktewaterlichamen voldoen in 2027 aan wettelijke normen Concentraties gewasbeschermingsmiddelen in grond- en oppervlaktewaterlichamen voldoen in 2027 aan wettelijke normen Grondwaterlichamen voldoen in 2027 aan de norm voor een goede kwantitatieve en kwalitatieve toestand per grondwaterlichaam, conform Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl) Waar mogelijk herstel van meer natuurlijke toestand voor oppervlaktewaterlichamen (maatregelen uit Stroomgebiedbeheerplannen en herstel beekdalen)
Klimaat	Koolstof-vastlegging, Klimaatwet	<ul style="list-style-type: none"> Realisatie van 0,03 Mton CO2 eq. koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems in 2030 in Limburg
	Methaan, Klimaatwet	<ul style="list-style-type: none"> Reductie van 0,3 Mton CO2 eq. in 2030 in Limburg

Figuur 0.1. Overzicht wettelijke kerndoelen voor natuur, stikstof, water, bodem en klimaat.

Voor de tweede doelstelling verwachten we eerst meer helderheid van het Rijk over mogelijke nieuwe maatregelen die kunnen bijdragen aan houdbare vergunningverlening voor de landbouw (Pas-melders) en voor lopende en nieuwe projecten voor wonen, werken en bereikbaarheid (verwachte aanpak en voorstellen van de ‘Ministeriële Commissie Economie en Natuurherstel’). Parallel daaraan willen we als provincie op korte termijn meer helderheid bieden in ons omgevingsbeleid over waar welke mogelijkheden en beperkingen voor de landbouw gelden (via zonerings van het landelijk gebied). Ook zetten we onze ‘Blijversaanpak’ voort waarmee we

ondersteuningsmogelijkheden aanbieden aan individuele agrarische ondernemers bij de verduurzaming van hun bedrijfsvoering. Duidelijkheid van het Rijk, een helder ruimtelijk perspectief voor ons landelijk gebied en ondersteuning van agrarische ondernemers op weg naar verduurzaming zijn daarmee de belangrijkste uitwerkingen van onze tweede doelstelling van het LOS.

Bij het realiseren van deze dubbeldoelstelling streven we ernaar zoveel mogelijk kansen te benutten voor verbetering van de woon-, werk- en leefomgeving van het landelijk gebied. Hiermee kunnen we 'werk-met-werk-maken' in de uitvoering.

A.3. Ontwikkelpad

De urgentie van de opgaven en de onzekerheden voor de landbouw maken dat we snelheid moeten maken in de uitvoering van maatregelen. Niet alles kan tegelijk en overal worden aangepakt; daarvoor zijn de beschikbare middelen en de uitvoeringscapaciteit te beperkt. In dit ontwikkelpad geven we daarom aan hoe en in welke stappen we de uitvoering willen aanpakken.

Om onze dubbeldoelstelling te realiseren is de eerste stap dat op korte termijn volop wordt ingezet op emissiereductie van stikstof en broeikasgassen en op herstel van natuur, grond- en oppervlakte-waterkwaliteit en -kwantiteit in en om de Limburgse Natura 2000-gebieden. Dit is niet alleen nodig om te voldoen aan de (inter)nationale wettelijke verplichtingen op het gebied van natuur, water en klimaat. Het is ook nodig om de landbouw een toekomstbestendig perspectief te kunnen bieden en om te zorgen voor een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving voor huidige en toekomstige generaties. Alleen door forse verlaging van de stikstofdepositie en natuurherstel in en om Natura 2000-gebieden kan er ruimte ontstaan voor vergunningverlening; niet alleen voor de landbouw, maar ook voor lopende en nieuwe projecten voor wonen, werken en infrastructuur.

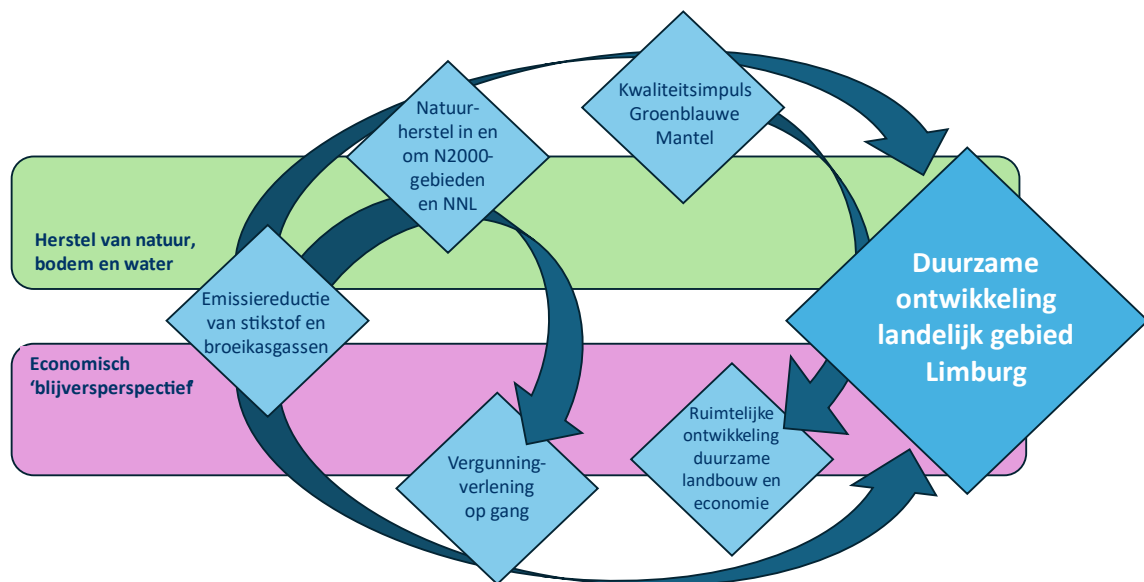
Recente uitspraken van de Raad van State hebben nog eens bevestigd dat er – binnen de huidige kaders van internationale en nationale wetgeving - geen andere weg meer is dan volop inzetten op reductie van stikstofdeposities en natuurherstel. Het tempo waarin stikstofemissies dalen en natuurherstel wordt gerealiseerd is bepalend voor het tempo waarin vergunningen weer kunnen worden verleend en de Limburgse economie van het slot kan. En dit kost tijd. Zolang de stikstofemissies onvoldoende gedaald zijn blijven aanvullende maatregelen in Natura 2000-gebieden nodig om de effecten hiervan te bestrijden. Tegelijkertijd werken we aan voldoende water van goede kwaliteit en het realiseren van verbindingen tussen natuurgebieden. Om tot een gunstige staat van instandhouding te komen is het ook nodig om arealen van bepaalde typen natuur uit te breiden. Rond de Natura 2000-gebieden zal de landbouw in meerdere of mindere mate rekening moeten houden met de eisen die het Natura 2000-gebied stelt aan de hydrologie en de beschikbaarheid van nutriënten. Ook willen we in deze gebieden de agrariërs kunnen belonen voor de inspanningen die ze doen om de juiste omgevingscondities voor het Natura 2000-gebied te creëren.

Maatregelen in en om Natura 2000-gebieden maken vaak onderdeel uit van een bodem- en watersysteem dat veel verder reikt. De maatregelen in Natura 2000-gebieden worden daarom al zoveel mogelijk afgestemd op maatregelen in de directe omgeving van deze gebieden. Maar het is nodig de maatregelen in en om Natura 2000-gebieden in samenhang te zien met de aanpak in veel grotere delen van het bodem- en watersysteem van Limburg. In het provinciaal omgevingsbeleid is daarom de 'Groenblauwe Mantel' onderscheiden. Die bestaat uit waardevolle en beschermde

gebieden in het buitengebied waarin natuurwaarden en een robuust watersysteem in samenhang verbeterd kunnen worden.

Perspectief voor de landbouw ontstaat niet alleen door op korte termijn al aan te geven wat niet meer kan. Het ontstaat ook door tegelijkertijd meer richting en ruimte te bieden voor verschillende transitiepaden, van hoogtechnologische tot extensieve vormen van landbouw. Agrarische ondernemers moeten in staat worden gesteld om toekomstvaste economische verdienmodellen te ontwikkelen binnen generieke en gebiedsgerichte randvoorwaarden. Dit vraagt vooraleerst om verdergaande maatregelen in de keten voor een 'betere boterham voor de boer'. Voorbeelden daarvan zijn prijsafspraken over duurzaam en minder duurzaam voedsel, stimuleren van het aandeel duurzaam voedsel, vergoedingen voor ecosysteemdiensten en agrarisch natuurbeheer, helpen met innoveren en het uitwerken van nieuwe businessplannen etc.). Maatregelen die voor een belangrijk deel door de Europese Unie en het Rijk genomen zullen moeten worden. Als provincie kunnen we deze maatregelen vertalen in ruimte voor verschillende vormen van landbouw. In ons provinciaal omgevingsbeleid werken we nu uit welke mogelijkheden we voor emissiearme landbouw kunnen bieden in kernrandzones, het buitengebied en de Groenblauwe mantel.

Onze grensligging brengt extra uitdagingen met zich mee. De depositie van stikstof uit het buitenland is groot en hetzelfde geldt voor de belasting van het oppervlaktewater via instroom van beken uit het buitenland. Het doelbereik wordt hierdoor mede afhankelijk van inspanningen door onze burens. Dit ontslaat ons niet van de verplichting om de verantwoordelijkheid voor ons eigen aandeel te nemen. En daarbij zetten we in ons overleg met het Rijk in op evenredige bijdragen aan de emissiereductie van stikstof en broeikasgassen vanuit de landbouw, industrie, verkeer en vervoer en bouw.

Figuur 0.2. Samenvatting van het ontwikkelpad voor de aanpak van de opgaven in het landelijk gebied.

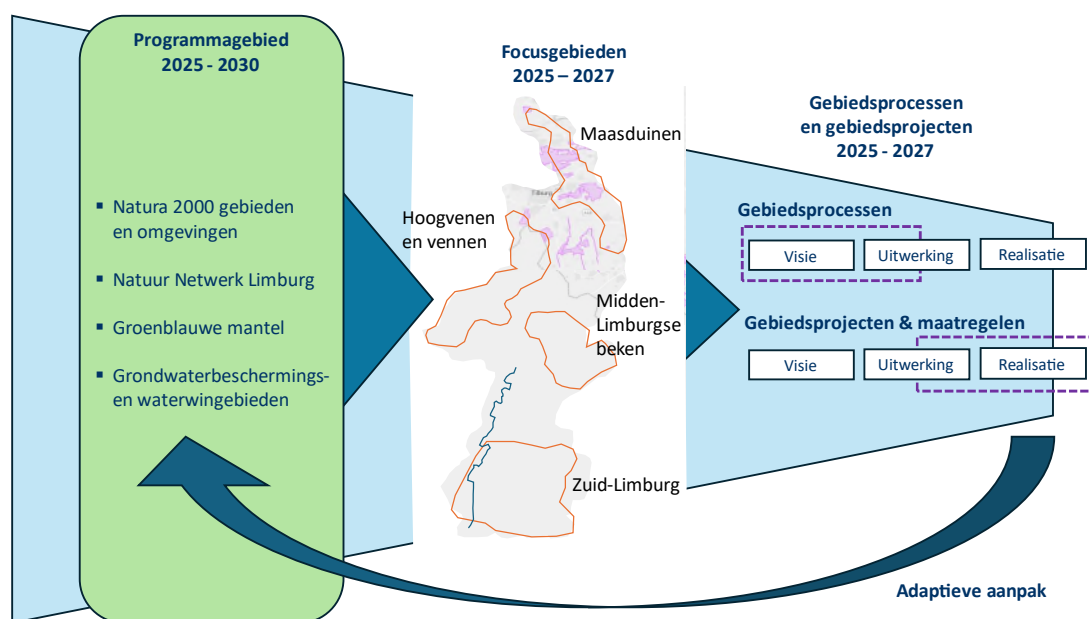
A.4. Herijking Gebiedsgerichte aanpak Limburg

Om slagvaardig en adaptief uitvoering te kunnen geven aan alle maatregelen willen we onze 'Gebiedsgerichte aanpak Limburg' voortzetten én verder verbeteren. Uitgangspunt voor deze

herijkte, gebiedsgerichte aanpak is het landelijk gebied van Limburg bestaande uit het Natuur Netwerk Limburg, de Natura 2000-gebieden, de Groenblauwe mantel en de grondwater-beschermings- en waterwingebieden. Binnen dit brede 'programmagebied' voor het LOS is een langjarige, integrale en samenhangende aanpak van de natuur-, watersysteem- en ruimte voor landbouwopgaven mogelijk.

Op dit moment beschikken we niet over de middelen om alle opgaven in dit brede programmagebied al in zijn geheel aan te pakken. Daarom richten we de inzet van bestaande middelen en instrumenten eerst op een beperkt aantal 'focusgebieden', bestaande uit de Maasduinen, de Hoogvenen en vennen, de Midden-Limburgse beken en Zuid-Limburg. Binnen deze focusgebieden zetten we uitvoering door in 'gebiedsprocessen' en 'gebiedsprojecten'. De gebruikelijke aanpak in zes stappen brengen we terug tot drie stappen - visievorming, planuitwerking en realisatie - voor meer eenvoud en snelheid in de uitvoering. Bij 'gebiedsprocessen' is samen met alle gebiedspartners eerst nog een fase van gezamenlijke visievorming en planuitwerking nodig, voordat 'de schop de grond in kan'. Bij 'gebiedsprojecten' is de visievorming afgerond en zijn de uit te voeren maatregelen, middelen en actoren bekend en kunnen deze via een projectmatige aanpak worden gerealiseerd. De aanpak in focusgebieden wordt in samenhang uitgevoerd met de rijk-regio samenwerking NOVEX De Peel.

De herijkte, gebiedsgerichte aanpak is een adaptieve aanpak. Dat betekent dat steeds nieuwe maatregelen kunnen worden toegevoegd, waarbij in elke vervolgfase de scope van gebieden verder kan worden vergroot. De herijkte, gebiedsgerichte aanpak is schematisch weergegeven in figuur 2.3.

Figuur 0.3. Herijking van de Gebiedsgerichte aanpak Limburg voor uitvoering van het LOS.

A.5. Verwachtingen van het Rijk

De inzet van de provincie Limburg en alle gebiedspartners kan alleen worden waargemaakt als de randvoorwaarden vanuit het Rijk op orde zijn. Dat is nu nog niet het geval. We verwachten van het Rijk dan ook de volgende inzet om bij te dragen aan een effectieve Limburgse aanpak.

- Een nieuw nationaal landbouwplan dat concreet perspectief biedt aan agrarische ondernemers, met name gericht op verbetering van het verdienvermogen van agrarische ondernemers, bijvoorbeeld door afspraken in de voedselketen, het stimuleren van de vraag naar duurzamer voedsel en/of door vergoeding van diensten op het gebied van natuur, water en milieu;
- Intensivering van het overleg met onze Duitse en Belgische partners om meer zicht te krijgen op hoe het buitenland kan en gaat bijdragen aan een reductie van de stikstofdeposities in Limburg;
- Een landelijke aanpak die voorziet in een evenredige bijdrage van andere sectoren dan de landbouw, waaronder industrie en verkeer, aan de reductie van de stikstofdeposities;
- Ontwikkeling en uitvoering van generiek instrumentarium en maatregelen om te komen tot een emissiereductie van ammoniak, methaan en nitraat/stikstof, aanvullend op de al in gang gezette vrijwillige beëindigingsregelingen voor de landbouw. Centraal hierin staan de uitwerking van de mogelijkheden voor 'doelsturing' waaronder (grondslagen voor) het vastleggen van realistische bedrijfsspecifieke doelen voor stikstof en broeikasgassen en de ontwikkeling van de (op termijn afrekenbare) stoffenbalans, gericht op stikstof, nutriënten en broeikasgassen;
- Snelle duidelijkheid over de aard en omvang van het budget per provincie van het door het huidige kabinet in het vooruitzicht gestelde middelen voor innovatie en agrarisch natuurbeheer;
- Voldoende flexibiliteit bij de inzet van en verantwoording over de beschikbare rijksmiddelen. De provincie wil de ruimte en de flexibiliteit hebben om toegekende middelen te kunnen schuiven tussen categorieën van maatregelen, tussen gebieden en in de tijd, als daarmee doelen eerder of beter worden gehaald. Daarbij zet de provincie in op 'minder verantwoording vooraf' en 'meer monitoring van doelbereik achteraf' bij de toekenning van rijksmiddelen. De provincie ondersteunt het voornemen van het kabinet om bij een wijziging van de Financiële-verhoudingswet (Fvw) te komen tot minder 'specifieke uitkeringen' en meer 'fondsuitkeringen' aan decentrale overheden. Dit biedt meer ruimte voor maatwerk in de uitvoering.

Bouwsteen B. Maatregelen en instrumenten

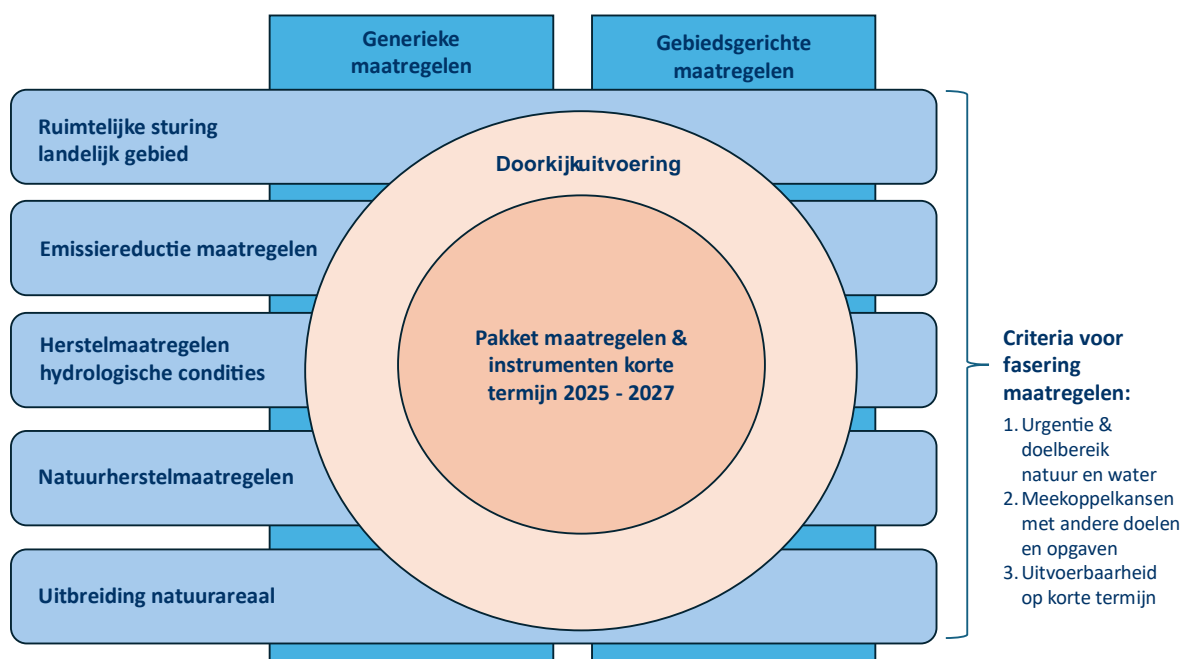
B.1. Categorieën van maatregelen en criteria voor fasering

Typen maatregelen: generiek en gebiedsgericht

Om de doelen te halen zijn veel verschillende maatregelen en instrumenten nodig. Bij de uitwerking daarvan is een mix nodig van generieke én gebiedsgerichte maatregelen. Generieke maatregelen zijn maatregelen die het Rijk of de provincie voor heel Limburg kan nemen, denk aan vrijwillige beëindigingsregelingen of aanpassingen in emissienormen. Gebiedsgerichte maatregelen zijn aanvullende maatregelen die specifiek in gebieden worden genomen en van gebied tot gebied kunnen verschillen, denk aan peilverhogingen, of behoud en uitbreiding van grasland in en om Natura 2000-gebieden. In dit LOS is een eerste pakket van generieke en gebiedsgerichte maatregelen opgenomen op weg naar het bereiken van de doelen. Dit pakket hebben we gebaseerd op eerste inzichten in de verwachte effectiviteit van maatregelen. Bijsturing van het pakket zal regelmatig nodig zijn als uit de monitoring van het doelbereik blijkt dat doelen nog niet worden gehaald.

Categorieën van maatregelen

Als uitwerking van de doelen worden in het maatregelenpakket van het LOS vijf categorieën van generieke en gebiedsgerichte maatregelen onderscheiden. Dit zijn: 1) Ruimtelijke sturing voor het landelijk gebied (zonering), 2) Emissiereductiemaatregelen voor natuur, water en klimaat, 3) Herstelmaatregelen hydrologische condities (grond- en oppervlaktewaterpeilen), 4) Natuurherstelmaatregelen (beheer en inrichting), en 5) Uitbreiding natuurareaal en verbindingen (zie figuur 3.1). Voor deze maatregelen wordt een mix van instrumenten ingezet, denk aan regels en normeringen, anticiperende grondaankopen, ondersteunende subsidies etc. In paragraaf 3.2 is een eerste pakket van maatregelen en instrumenten voor de korte termijn uitgewerkt (voor 2025-2027). In paragraaf 3.3 is een doorkijk gegeven op de uitvoering op middellange termijn (vanaf 2028).

Figuur 0.1. Opbouw van het maatregelenpakket voor het LOS.

Hoofdcriteria voor programmering en fasering

We willen doen wat nodig is, maar niet alles kan al overal en tegelijk. Daarvoor ontbreken de middelen en de capaciteit voor uitvoering. We kiezen daarom voor een fasering van maatregelen en instrumenten om met de beperkt beschikbare middelen, al op korte termijn de grootste bijdrage aan de doelen te kunnen leveren (kosteneffectiviteit). Parallel zetten we ons in om meer middelen en capaciteit beschikbaar te krijgen.

Voor de samenstelling en verdere uitwerking van het eerste pakket van maatregelen en instrumenten voor de korte termijn hanteren we drie hoofdcriteria:

- **Afrekenbaar doelbereik natuur en water:** de mate waarin maatregelen invulling geven aan de urgentie voor natuurherstel vanwege de staat van de natuur uit de Natuurdoelanalyses voor Natura 2000-gebieden in samenhang met ondersteunende waterkwantiteits- en kwaliteitsmaatregelen die nodig zijn om te voldoen aan de Kaderrichtlijn Water;
- **Samenhang met andere doelen en opgaven:** de mate waarin maatregelen bijdragen aan een samenhangende aanpak van natuur, water en klimaat en inspelen op meekoppelkansen. Daarbij wordt voorrang gegeven aan meekoppelkansen die bestaan uit concrete mogelijkheden voor herstel van de vergunningverlening voor agrarische ondernemers (PAS-melders) en voor lopende projecten op het gebied van wonen, werken en bereikbaarheid. Ook wordt waar mogelijk aansluiting gezocht met actuele gebiedsinitiatieven van initiatiefnemers;
- **Snelle uitvoerbaarheid:** de mate waarin maatregelen al op korte termijn uitvoerbaar zijn op basis van bijvoorbeeld technische/ruimtelijke mogelijkheden, beschikbare subsidieregelingen en uitvoeringscapaciteit en het mede-eigenaarschap van initiatiefnemers om een bijdrage te leveren in de uitvoering.

Bij de toepassing van deze hoofdcriteria kiezen we voor een brede blik en willen we voorkomen dat doelbereik voor één aspect ten koste gaat van het doelbereik op een ander aspect. Ook willen we ervoor zorgen dat maatregelen op korte termijn passen in de ambitie voor de lange termijn. En dat we ook oog houden voor complexe gebiedsprocessen die pas op langere termijn tot resultaat leiden.

B.2. Pakket van maatregelen en instrumenten voor 2025-2027

A. Generieke maatregelen en instrumenten voor Limburg

Voor Limburg als geheel worden door Rijk en/of provincie de volgende negen maatregelen en instrumenten ingezet om bij te dragen aan het bereiken van de gestelde doelen voor het LOS.

1. Stikstofemissiereductie veehouderijbedrijven

Bronmaatregelen om de stikstofdeposities te reduceren, zijn gericht op stalemissies en veldemissies. Twee maatregelen staan centraal. Ten eerste het vrijwillig verplaatsen of aankopen/beëindigen van veehouderijen met of zonder productierechten. Hiermee wordt direct de uitstoot van stikstof gereduceerd en daarmee stikstofdepositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden voorkomen. Ten tweede het beperken of beëindigen van het gebruik van mest rondom Natura 2000-gebieden en in bufferzones langs beken om stikstof- en fosfuitspoeling en uitstoot van methaan te beperken. Deze maatregel vergroot ook de koolstofopslag in de bodem, draagt eraan bij om water langer vast te kunnen houden in een gebied en daarmee ook aan natuurherstel. Voor deze maatregelen worden diverse instrumenten ingezet, waaronder de 'Landelijke Beëindigingsregelingen Veehouderijlocaties' (Lbv, Lbv+), de 'Regeling provinciale maatregelen PAS-melders' (RPMP) en de regeling 'Maatwerk

gerichte aankoop en beëindiging van veehouderijbedrijven nabij natuurgebieden' (MGA-2). In bijlage 1 is een uitgebreidere toelichting opgenomen op deze maatregelen en instrumenten.

Ervaringscijfers van de gerealiseerde provinciale Maatwerkgerichte beëindiging veehouderij (MGA1), laten een reductie zien van gemiddeld 5000 kg ammoniak per veehouderij. Dat zou betekenen dat in Limburg de aankoop en beëindiging van circa 600 veehouderijen nodig zou zijn om te komen tot de vereiste reductie van 3 Kton ammoniak (zie overzicht doelen in par 2.2). Op dit moment hebben zich op basis van de gepubliceerde regelingen ruim 400 bedrijven in Limburg vrijwillig gemeld om mogelijk te stoppen of op een andere manier het bedrijf aan te passen (**check**). Als deze bedrijven daadwerkelijk stoppen, zou daarmee een stikstofemissiereductie van circa 2.0 Kton ammoniak worden gerealiseerd. Op basis van nog te publiceren regelingen wordt ingeschat dat er nog circa 150 veehouderijbedrijven zich vrijwillig zouden kunnen melden om mogelijk te stoppen of op een andere manier het bedrijf aan te passen (**check**). Deze cijfers laten zien dat met vrijwillige bedrijfsbeëindiging van veehouderijbedrijven een aanzienlijk deel van de vereiste stikstofemissiereductie kan worden gerealiseerd. De bijdrage aan de verlaging van stikstofdepositiewaarden in Natura 2000-gebieden kan wel nog variëren afhankelijk van de ruimtelijke spreiding van de stoppende agrarische bedrijven.

2. Voortzetting en intensivering uitvoering van beleid op gebied van natuur en water

Op het gebied van natuur en water is al veel provinciaal beleid ontwikkeld dat nu in uitvoering is. Deze uitvoering wordt voortvarend voortgezet. In het 'Provinciaal Waterprogramma 2022-2027' is het beleid op het gebied van hoogwaterbescherming, watersysteem, waterkwantiteit en waterkwaliteit vastgelegd. Het Waterprogramma geeft regionaal uitwerking aan onder meer de Kaderrichtlijn Water en de Grondwaterrichtlijn. In het 'Limburgs Natuurprogramma 2023-2030' is uitgewerkt hoe de provincie invulling geeft aan de uitvoering van het natuurbeleid. Als onderdeel van dit programma zet de provincie via de programmalijn 'Robuuste Natuur' onder meer in op de afronding van de realisatie van het Nationaal Natuurnetwerk in Limburg, op herstel en versterking van Natura 2000-gebieden en op een efficiëntere bescherming van beschermde soorten. Uitvoering van de maatregelen in de Natura 2000-beheerplannen vormt hierin een belangrijke pijler. Onderdelen van het beleid voor water en natuur werken onder meer door via de Omgevingsverordening Limburg waarin regels over landgebruik zijn uitgewerkt.

Uit onderzoek van de Wageningen Universiteit blijkt dat voortzetting van het huidige beleid en autonome ontwikkelingen al een belangrijke bijdrage leveren aan het doelbereik (WUR, 2024). Onderdelen daarvan zijn het verkleinen van de veestapel als gevolg van de ingezette bedrijfsbeëindigingsregelingen, een effectieve implementatie van emissiearme stallen en het verminderen van de bemesting (uitvoeren van maatregelen uit de derogatiebeschikking en bemesten binnen de gebruiksnormen). In de Limburgse Verordening zijn al regels opgenomen over emissiearme stallen. De provincie zal toezicht en handhaving van al bestaande regels gaan intensiveren om het beoogde doelbereik beter te borgen en ervoor te zorgen dat de regels worden nageleefd (zie maatregel 9).

Aan de hand van de recente jurisprudentie verkennen we ook de noodzaak om aanvullende beleidsregels op te stellen en/of aan te passen om bij te dragen aan de geborgde daling van stikstofdepositie en natuurherstel. Mogelijke aanpassingen zijn aanscherpingen van de eisen aan stallen voor melkvee en aanvullende regels die voorkomen dat de vrijkomende emissieruimte wordt opgevuld met nieuwe stallen en/of meer dieren via interne of externe saldering. Ook wordt verkend of en hoe afspraken kunnen worden vastgelegd over een realisatietermijn van vergunningen.

3. Voortzetting én uitbreiding Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer

Sinds 2026 zijn in Limburg al goede resultaten geboekt met Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb). De ambities van dit programma zijn gericht op het herstel en behoud van belangrijke doelsoorten en leefgebieden in en om agrarische gebieden en bijdragen aan verduurzaming van de landbouwsector. Het gaat dan vooral om agrarische gebieden in de groenblauwe mantel. Concrete maatregelen zijn bijvoorbeeld genomen ter verbetering van leefgebieden van akker- en weidevogels, zoogdieren en insecten, de invulling van bufferzones rond Natura 2000-gebieden en het herstel van landschapselementen als hagen, bomen en graften (terrassen die een helling onderbreken en daardoor erosie tegengaan).

Het kabinet heeft in het Regeerprogramma vanaf 2026 500 mln Euro per jaar gereserveerd voor 'Agrarisch natuurbeheer' (ANB) in Nederland. Doel van het kabinet is om landbouwers te belonen voor hun bijdrage aan natuur-, water- en klimaatdoelen met langjarige contracten op basis van marktconforme vergoedingen. Met deze extra rijksmiddelen wordt het mogelijk om de al bestaande Limburgse aanpak voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer verder uit te breiden, zowel in aantal hectares als in intensivering van het beheer. Vooruitlopend op de uitwerking van de Rijksregelingen heeft de provincie in samenwerking met het 'Agrarisch collectief Natuurrijk Limburg' (CNL) al een voorstel uitgewerkt voor de prioriteiten voor de besteding van de extra middelen. Het voorstel is om daarbij voorrang te gaan geven aan vijf prioritaire thema's, te weten: verbetering omstandigheden voor broedende akkervogels, verbetering leefgebieden voor hamsters, maatregelen in bufferzones rond Natura 2000-gebieden (voor waterafhankelijke natuur), maatregelen in grondwater-beschermingsgebieden en maatregelen gericht erosiebeperking op steile hellingen. Het behouden en stimuleren van grasland op hellingen in combinatie met een dooradering van landschapselementen draagt bij aan het langer vasthouden van water en het tegengaan van afstroming aan de oppervlakte. Dit verlaagt ook de pieken in de beken en voorkomt wateroverlast bij hoogwater.

4. Zonering van het landelijk gebied in het nieuwe omgevingsbeleid

In het kader van de nieuwe Limburgse Omgevingsvisie bereidt de provincie een zonering voor van het landelijk gebied. Door onderscheid te maken in verschillende zones wordt meer duidelijkheid gegeven over de mogelijkheden en voorwaarden waaronder ruimte wordt geboden aan diverse vormen van landbouw. De nieuwe zonering wordt opgenomen in een nieuwe provinciale omgevingsvisie en doorvertaald in mogelijke aanpassingen van de Limburgse Verordening, in een actief provinciaal grondbeleid en in subsidieregelingen voor stimulering van aanpassing van het landgebruik. Bij de doorvertaling naar de Limburgse Verordening gaat het onder meer over het aanpassen en/of opnemen van indicatieve begrenzingen van gebieden en aanpassing van beleidsregels die voor verschillende gebieden gelden. Bij die doorvertaling zal ook worden verkend of en met welke beleidsregels kan worden voorkomen dat het landgebruik ná agrarische bedrijfsbeëindiging negatiever bijdraagt aan het doelbereik dan vóór de bedrijfsbeëindiging.

5. Actief provinciaal grondbeleid voor veranderingen in landgebruik

Veel maatregelen vragen een verandering van het huidige grondgebruik in het landelijk gebied. Voor het uitvoeren van die maatregelen is de beschikbaarheid van grond vaak een voorwaarde. Met de aangekondigde bedrijfsbeëindigingen in Limburg komt er meer grond beschikbaar. De provincie wil daarom haar grondvoorraad vergroten door strategische en gelegenhedaankopen van gronden en locaties. Deze gronden kunnen vervolgens weer worden beschikbaar gesteld aan initiatiefnemers om

het ruilen van gronden mogelijk te maken (met subsidies op basis van gepubliceerde regelingen) of om locatie- en gebiedsontwikkelingen voor water en natuur in gang te zetten. Meer mogelijkheden voor uitruil van gronden kan blijvende agrarische ondernemers ondersteunen in de omschakeling naar meer duurzame vormen van landbouw, of in het ontwikkelen van landbouw op locaties met minder gevolgen voor het milieu en omgeving. Door een gerichte en gecombineerde inzet van grondinstrumenten, planinstrumenten (bv. inrichtingsprogramma's, inrichtingsbesluiten, ruilbesluiten, projectbesluiten, verordening) en financiële instrumenten wil de provincie de gewenste veranderingen in het landgebruik actief ondersteunen. Daarbij zijn er verschillen tussen gebieden hoe kansrijk een actief provinciaal grondbeleid kan zijn (mate van versnippering, gronddruk) en zijn ook de beschikbare middelen maatgevend voor de kansen die in de praktijk benut kunnen worden.

6. Intensivering 'Blijversaanpak' voor begeleiding transitie van de landbouw

Om het economisch perspectief op natuurinclusieve landbouw te versterken, zetten we in om bewezen en vernieuwende verdienconcepten verder marktrijp te maken en zo de transitie van de landbouw te versnellen. De al bestaande Blijversaanpak is gericht op begeleiding en ondersteuning van individuele agrarische ondernemers die hun bedrijfsvoering verder willen verduurzamen. We verkennen de mogelijkheden om deze aanpak verder te intensiveren.

7. Verkenning en invoering evenwichtige balans tussen middelsturing en doelsturing

Veel van het huidige beleid van rijk en provincie voor verduurzaming van de landbouw heeft de vorm van 'middelsturing'; hierbij worden maatregelen voor de agrarische ondernemer voorgeschreven die bijdragen aan een doel. In het Regeerprogramma van het kabinet is aangekondigd om voor de verduurzaming van de landbouw over te gaan van middelsturing naar 'doelsturing'. Bij doelsturing gaat het om een bedrijfsspecifieke benadering waarin de agrarische ondernemer de vrijheid krijgt om zelfstandig maatregelen te kiezen om een doel te bereiken. Beide benaderingen hebben voor- en nadelen (WUR, 2024). Middelsturing is makkelijker te controleren, maar beperkt het vakmanschap en maatwerk voor de individuele ondernemer; doelsturing geeft meer mogelijkheden om een doel te bereiken, maar vraagt een uitgebreider systeem van monitoring van het werkelijke doelbereik. De provincie ondersteunt het voornemen van het kabinet en kiest voor een gefaseerde invoering van doelsturing in combinatie met een gefaseerde afbouw van middelsturing. Daarmee wil de provincie aan agrarische ondernemers meer vrijheid geven om aan de wettelijke doelen te kunnen voldoen. Middelsturing zal voorlopig nodig blijven voordat een nieuwe benadering van doelsturing is uitgewerkt. Als eerste stap in deze uitwerking is een vertaling nodig van de wettelijke doelen naar toelaatbare emissies per bedrijf, bijvoorbeeld uit te drukken in maximale emissies per hectare voor grondgebonden activiteiten en per dier voor niet-grondgebonden activiteiten. Ook moet worden uitgewerkt hoe gewaarborgd kan worden dat als alle agrarische bedrijven aan de normen voldoen, dat daarmee ook de noodzakelijke emissiesreducties in een gebied gehaald worden. De provincie zal de uitwerking van doelsturing in nauwe samenwerking met het Rijk vorm gaan geven.

8. Op gang brengen van vergunningverlening door instelling van een doelenbank stikstof

In AERIUS Register is voor iedere provincie een compartiment aangemaakt waarin provincies voor specifieke doelen (bijvoorbeeld voor Pas-vergunningverlening) stikstofdepositieruimte kunnen sparen. De Provincie heeft dan zeggenschap over de vulling en benutting van dit compartiment. Zolang het maatregelenpakket nog niet is geborgd kan de stikstof-depositieruimte wel alvast in een Limburgse depositiebank worden gereserveerd voor vergunningen. Doordat de stikstofdepositieruimte in de doelenbank is gereserveerd, is ook inzichtelijk welke depositieruimte binnen een gebied

is vrijgemaakt. Wel kan deze ruimte uiteindelijk maar voor een beperkt deel worden ingezet voor vergunningverlening aan Pas-melders en andere projecten, namelijk alleen voor dat deel dat niet hoeft bij te dragen de dalende lijn van stikstofdepositie in het Natura 2000-gebied. Binnenkort worden regels voor het gebruik van deze doelenbank in overleg met het Rijk nader uitgewerkt.

9. Intensivering van toezicht en handhaving in interprovinciale aanpak

Op dit moment werken we als provincie - samen met alle andere provincies - aan een 'Gezamenlijk toezichts- en handhavingsbeleid Gebiedsbescherming Stikstof'. Op basis van dit beleid wordt voorgesteld om actief toezicht te houden en dus ook handhavend op te treden bij vastgestelde overtredingen in de agrarische sector, met uitzondering van bijzondere gevallen zoals bijvoorbeeld PAS-melders. Deze voorgenomen intensivering van toezicht en handhaving is een belangrijk onderdeel van de borging van het maatregelenpakket.

Op dit moment houdt de Provincie Limburg geen actief toezicht inzake gebiedsbescherming stikstof. In het actuele 'VTH-Uitvoeringsprogramma 2025' is opgenomen dat toezicht in het kader van gebiedsbescherming vraaggestuurd wordt ingezet op basis van handhavingsverzoeken, meldingen en controles. Het nieuwe voorstel zou daarin een significante wijziging betekenen.

Sinds de uitspraken van de Afdeling op 18 december 2024 (Rendac/Amercentrale) zijn de mogelijkheden voor overtreders om een overtreding te beëindigen door intern salderen nihil geworden, zolang er geen geborgd maatregelenpakket van kracht is. Als provincie willen we laten zien waar we toezicht houden en optreden als er sprake is van een eenduidige overtreding. Dit is van belang voor de onderbouwing van de geborgde aanpak stikstofdaling en natuurherstel. Bij de uitwerking van de intensivering van toezicht en handhaving hebben we extra aandacht voor expliciet genoemde bijzondere gevallen: PAS-melders, ondernemers die intern hebben gesaldeerd in de beschreven overgangperiode en ondernemers met emissiearme stalvloeren. Om in deze bijzondere gevallen zicht te houden op succesvol af te kunnen zien van handhavend optreden, is het van belang dat Gedeputeerde Staten als bevoegd gezag concreet laten zien in welke situaties er wel actief toezicht plaats vindt en er bij vaststelling van overtredingen handhavend wordt opgetreden. Het 'Gezamenlijk toezichts- en handhavingsbeleid Gebiedsbescherming Stikstof' maakt daarom onderdeel uitmaken van dit LOS om te komen tot een situatie waarin (handhavings)besluiten met betrekking tot gebiedsbescherming deugdelijk onderbouwd en gemotiveerd kunnen worden.

Het nieuwe gezamenlijke toezichts- en handhavingsbeleid gebiedsbescherming stikstof zal in de Bestuurlijke Adviescommissie Landelijk Gebied van het IPO worden vastgesteld. Het zal de basis bieden voor het provinciale beleid. De provincie kan hierop aanvullend beleid formuleren.

B. Gebiedsgerichte maatregelen in en om N2000-gebieden

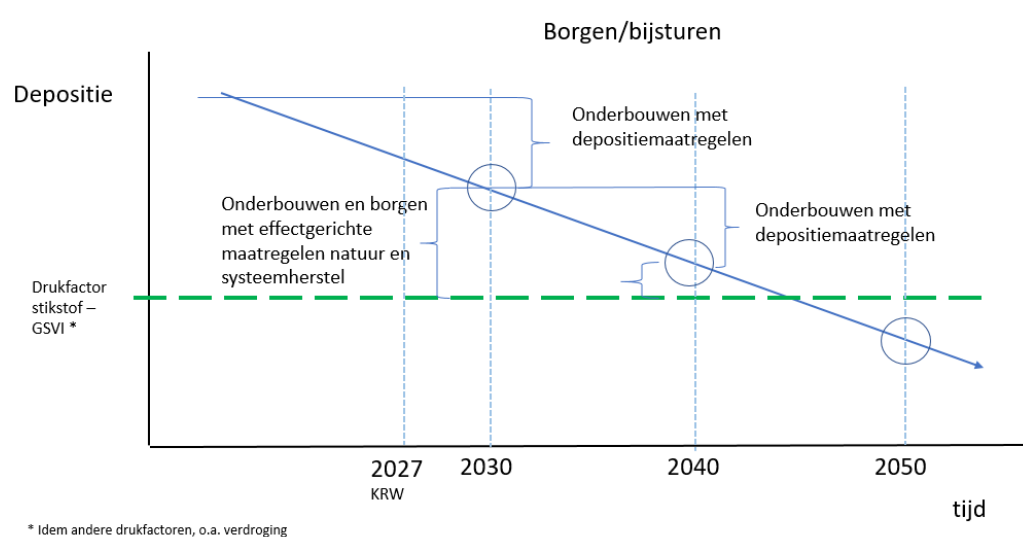
In samenhang met de generieke maatregelen nemen we tegelijkertijd gebiedsgerichte maatregelen in en om de 21 Natura 2000-gebieden in Limburg. Deze maatregelen worden uitgewerkt en uitgevoerd in gebiedsprocessen en gebiedsprojecten. In bijlage 2 is een uitgebreidere toelichting op deze maatregelen opgenomen. In onderstaande tabellen zijn de belangrijkste maatregelen per focusgebied en Natura 2000-gebied samengevat. Deze maatregelen worden nog getoetst en verder uitgewerkt, onder andere op basis van de 'Hydrologische Systeem Analyse' voor de Deurnsche Peel en Mariapeel en Groote Peel (eind 2025 beschikbaar), de 'Staalkaart' van mogelijke maatregelen in

het kader van het 'Convenant Voldoende Zoetwater' (eind mei 2025 beschikbaar) en aanvullend hydrologisch onderzoek voor specifieke gebieden.

Per Natura 2000-gebied implementeren we natuurherstellende en -verbeteringsmaatregelen. Deze maatregelen zijn erop gericht om op dit moment – met nog een overschot aan stikstofdepositie – de verslechtering te stoppen, uiteindelijk te herstellen en de goede stand van de natuur in stand te houden. Het betreft een combinatie van emissiereductiemaatregelen, herstelmaatregelen hydrologische condities, natuurherstelmaatregelen en (inrichting en beheer) en uitbreiding van natuurareaal en verbindingen. Al deze maatregelen moeten elkaar versterken om onze natuurgebieden te beschermen. Sommige natuurherstelmaatregelen kunnen, om effect te hebben, pas genomen worden als de stikstofdepositie op basis van generieke maatregelen eerst in voldoende mate is teruggebracht. Het is van belang dat we aan de voorkant een goed beeld hebben van de effecten van de maatregelen om te borgen dat de verslechtering stopt en op termijn de instandhoudingsdoelen van het betreffende Natura 2000-gebied worden gehaald.

Op basis van deze uitgangspunten en de hoofdcriteria voor de afweging van onze inzet op korte termijn komen we tot de volgende fasering van de aanpak in en om Natura 2000-gebieden:

1. We gaan met een basisinzet gelijktijdig aan de slag in alle 21 Natura 2000-gebieden om zo snel mogelijk te kunnen voldoen aan het verslechtingsverbod op basis van de EU-regelgeving;
2. We gaan direct met een extra inzet aan de slag in die Natura 2000-gebieden met de grootste opgaven op het gebied van stikstofemissiereductie en natuurherstel om de instandhoudingsdoelen te halen én waar we meekoppelkansen zien, bijvoorbeeld mogelijkheden voor vergunningverlening voor Pas-melders of voor gebiedsprojecten voor wonen, werken en infrastructuur. Natura 2000-gebieden met de grootste opgaven zijn met name De Groote Peel, Deurnsche Peel en Mariapeel, Weerter- en Budelerbergen en Ringselven, Geuldal, Bunder- en Elslooërbos en Sarsven en de Banen;
3. We zetten de aanpak voor de overige Natura-2000-gebieden met minder grote en urgente opgaven voort om ook een gunstige staat van instandhouding te bereiken.

Figuur 0.2. Visualisatie van hoe een pakket van maatregelen moet bijdragen aan dalende stikstofdepositielijn.

Toelichting C1 en C2 gronden

Voor elk Natura 2000-gebied is in de maatregelentabellen het areaal 'C1' en 'C2' grond weergegeven zoals aangegeven in het Natuurbeheerplan najaar 2025. Voor C1 gronden is financiering beschikbaar voor verwerving, pachtbeëindiging, inrichting en beheer. Voor C2 gronden is in principe geen financiering beschikbaar, ze maken wel onderdeel uit van het Natuurnetwerk Nederland en zijn planologisch beschermd. Om meer flexibiliteit in de uitvoering te hebben krijgen 400 hectare C2 de status van C1, waarbij het totale budget voor de uitvoering gelijk blijft. Dit heeft als potentiële consequentie dat er 400 hectare overblijft die nog niet gerealiseerd is als het geld op is. Voorlopig leidt dit wel tot een versnelling van de realisatie. Bij het bepalen van de C2 gronden die nu toegevoegd worden aan de C1 gronden is de ligging in of in de nabijheid van N2000-gebied een belangrijk criterium. Dat betekent dat veel van de gronden die in de tabellen nog de status C2 hebben binnenkort waarschijnlijk de status C1 zullen krijgen. Dit betekent dat er vanaf dat moment middelen beschikbaar zijn voor de verwerving, inrichting en beheer van deze gronden.

Focusgebied Maasduinen

De Maasduinen beslaan een langgerekt gebied dat begint in het uiterste noorden van de provincie Limburg met de op de stuwwal gelegen Sint-Jansberg. Onderaan dit bosgebied ligt een galigaanmoeras dat te kampen heeft met verdroging en inspoeling van nutriënten. De Zeldersche Driessen liggen in een meander van het riviertje de Niers en is aangewezen als Natura 2000-gebied vanwege stroomdalgraslanden en hardhoutooibossen. De Natura 2000-gebieden Maasduinen en de Boschhuizerbergen bestaan uit verstoven landduinen met heideterreinen. Voor de Boschhuizerbergen zijn de jeneverbesstruwelen een belangrijk habitatype en in de Maasduinen zijn de verschillende vennencomplexen van belang voor grondwaterafhankelijke natuur. Voor de droge habitattypen vormt stikstofdepositie de belangrijkste drukfactor. Voor de grondwaterafhankelijke habitatype is verdroging daarnaast een knelpunt. Van deze vier gebieden zijn in de Maasduinen de meest ingrijpende maatregelen nodig buiten het Natura 2000-gebied of maatregelen die mogelijk effecten buiten het gebied hebben. Ten opzichte van het cluster Peelvenen en vennen en Zuid-Limburg is het ruimtebeslag en de impact van maatregelen minder verstrekkend. De opgaven kunnen grotendeels gerealiseerd worden door middel van kleinschalige gebiedsgerichte projecten.

N2000-gebied: Sint-Jansberg	Maatregelen
	Emissiereductiemaatregelen
	▪ Afhankelijk van generieke maatregelen
	Herstelmaatregelen hydrologische condities
	▪ Aanleg van een kwelscherm voor behoud van het galigaanmoeras ▪ Afspraken met agrarische ondernemer om uitspoeling van nutriënten te beperken ▪ Aanpak van run-off knelpunten ▪ Extensivering grondgebruik
	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
	▪ Omvorming van bos ten behoeve van habitattypen en leefgebied van het vliegend hert ▪ Beperken van de ganzenpopulatie in de Geuldert ▪ Bosvorming ten behoeve van boshabitattypen ▪ Exotenbestrijding (bamboe) ▪ Aanvullend maaien en opslag verwijderen in de Geuldert ▪ Aanleg broedstoven voor vliegend hert
Uitbreiding natuurareaal en verbindingen	
▪ Mogelijke pachtbeëindiging van enkele gronden voor ontwikkelopgave Nationaal Natuur Netwerk	

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 2 hectare areaaluitbreiding buiten Natuurnetwerk Nederland ▪ Verbinding met omliggende natuurgebieden verbeteren
--	---

N2000-gebied: Zeldersche Driessen	Maatregelen
	Emissiereductiemaatregelen
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afhankelijk van generieke maatregelen
	Herstelmaatregelen hydrologische condities
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Verkenning herstel van rivierdynamiek van de Niers gericht op meer aanvoer van zand om stroomdalgrasland te behouden, afhankelijk van afstemming met Duitsland
	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aanvullende begrazing ▪ Groepenkap en strooisel verwijderen voor structuurverbetering en afvoer van nutriënten ▪ Kleinschalig plaggen ▪ Afvoer nutriënten van recent verworven akkers (uitmijnen) ▪ Aanvullend bosrandbeheer
	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (geen C1 gronden, 36 ha C2 gronden) ▪ 4 hectare areaaluitbreiding buiten NNN ▪ Uitbreidingsmogelijkheden voor habitattypen optimaal benutten

N2000-gebied: Maasduinen	Maatregelen
	Emissiereductiemaatregelen
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afhankelijk van generieke maatregelen
	Herstelmaatregelen hydrologische condities
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Verhogen waterpeil ten oosten van Maasduinen ▪ Vergoten voeding vennen vanuit regionale watersysteem, nader te verkennen op welke wijze ▪ Beperken drainerende werking Reijndersmeer ▪ Opheffen van interne ontwatering ▪ Beperken grondwateronttrekkingen in de omgeving van het N2000-gebied ▪ Kansen voor vernatting benutten bij Energielandschap Wellsmeer ▪ Herstel watersystemen 57 ha ▪ Extensivering grondgebruik
	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Verwijderen naaldbos in intrekgebied van vennen ▪ Intensivering beheer voor overleving van kwetsbare habitattypen
	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (78 ha C1 gronden en 114 ha C2 gronden) ▪ Areaaluitbreiding ten behoeve van soorten en habitattypen (30 ha binnen en 25 ha buiten NNN)

N2000-gebied: Boschhuizerbergen	Maatregelen
	Emissiereductiemaatregelen
	<ul style="list-style-type: none"> Afhankelijk van generieke maatregelen
	Herstelmaatregelen hydrologische condities
	<ul style="list-style-type: none"> Beperken van grondwateronttrekking Vernatting door afdammen of dempen van greppels Extensivering
	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
	<ul style="list-style-type: none"> Aanvullend begrazing Aanvullend maaien venoever Aanvullend opslag verwijderen Open plekken creëren voor jeneverbesstruweel Aanvullend plaggen
	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen
	<ul style="list-style-type: none"> Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (1 ha C1 gronden en 2 ha C2 gronden) 15 ha areaaluitbreiding buiten NNN

Focusgebied Peelvenen en vennen

In de Peelvenen en vennen liggen vier Natura 2000-gebieden: de Deurnsche Peel en Mariapeel, De Groote Peel, Weerter- en Budelerbergen en Ringsellven en Sarsven en de Banen. In al deze gebieden staat naast het terugdringen van de stikstofdepositie hydrologisch systeemherstel centraal. In de Deurnsche Peel en Mariapeel, De Groote Peel en in Sarsven en de Banen staat vast dat dit zal leiden tot ingrijpende maatregelen buiten het Natura-2000-gebied. Rond deze gebieden zal het grondgebruik op duizenden hectare landbouwgrond meer moeten worden afgestemd op de eisen die de N2000-gebieden stellen. Daarbij gaat het om het terugdringen van de negatieve effecten van ontwatering en beregning, peilopzet en het creëren van voldoende tegendruk. Voor Weerter- en Budelerbergen en het Ringselven zijn ook maatregelen buiten het Natura-2000-gebied nodig, met name om landbouwwater op een andere manier af te voeren. Of vernatting binnen het Weerterbos ook een grote invloed zal hebben op het aangrenzende landbouwgebied is nog onvoldoende bekend.

Voor de Peelvenen en vennen geldt dat in een brede overgangszone maatregelen nodig zijn om meer water vast te houden, wateronttrekkingen te beperken en de uitspoeling van nutriënten te verminderen. De breedte en de beperkingen zijn afhankelijk van de plaats en functie van het deelgebied in het hydrologisch systeem. Een zonering van het landgebruik kan het natuurherstel sterk ondersteunen. Dit kan ertoe leiden dat bepaalde teelten rond deze gebieden niet of minder goed mogelijk kunnen zijn en sommige delen minder geschikt zullen zijn voor reguliere landbouw. Een knelpunt is dat de grond van mogelijke stoppers nu wordt omgezet in akkers, terwijl we ruimte nodig hebben om melkveehouders die willen blijven de mogelijkheid te bieden tot extensivering.

N2000-gebied: Deurnsche Peel en Mariapeel**Maatregelen****Emissiereductiemaatregelen**

- Afhankelijk van generieke maatregelen
- Realisatie van geleidelijke overgang / zonering van natuur, via extensieve landbouw (met hoger peil, grasland, lagere bemesting) naar productiegerichte landbouw binnen milieurandvoorwaarden
- Aanvullende eisen voor veehouderijen binnen 2 km van het N2000-gebied

Herstelmaatregelen hydrologische condities

- Plaatsen van extra kwelschermen
- Vernatten van het middengebied
- Verbinden van peelrestanten
- Peilopzet
- Beperken onttrekkingen
- Aanleg van regenwaterbuffers rond het gebied
- Herinrichting bovenloop Kabroekse beek
- Vernatten gebied Dorperpeelweg
- Vernatten gebied ten oosten van de Kanaalweg
- Extensivering landgebruik

Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer

- Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel

Uitbreiding natuurareaal en verbindingen

- Uitbreiding Nationaal Natuur Netwerk beperkt
- 10 ha buiten Natuur Netwerk Nederland

N2000-gebied: De Groote Peel**Maatregelen****Emissiereductiemaatregelen**

- Afhankelijk van generieke maatregelen
- Realisatie van geleidelijke overgang / zonering van natuur, via extensieve landbouw (met hoger peil, grasland, lagere bemesting) naar productiegerichte landbouw binnen milieurandvoorwaarden
- Aanvullende maatregelen voor veehouderij-bedrijven binnen 2 km van het N2000 gebied

Herstelmaatregelen hydrologische condities

- Realiseren en optimaliseren waterbuffers
- Verder vernatten van Mussenbaangebied
- Vernatten gebied ten noordwesten Meijelsedijk
- Vernatten gebied Vossenbergh/Kalispeel
- Beperken van grondwateronttrekkingen omgeving
- Verbinden van peelrestanten
- Extensivering landgebruik

Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer

- Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel

Uitbreiding natuurareaal en verbindingen

- Uitbreiding Nationaal Natuur Netwerk beperkt
- 10 ha areaaluitbreiding buiten NNN

N2000-gebied: Weerter- en Budelerbergen en Ringselven

Maatregelen

Emissiereductiemaatregelen

- Afhankelijk van generieke maatregelen

Herstelmaatregelen hydrologische condities

- Vernatten van het Weerterbos door omleggen van Oude Graaf en dempen van oude loop en andere hoofdwatgangen
- Verminderen van ontwatering en grondwateronttrekkingen in de omgeving van het N2000-gebied
- Verminderen van de nutriëntenbelasting via het grondwater
- Gefaseerd dempen interne ontwatering in het Weerterbos
- Voorkomen of beperken van instroom van vervuild water rond het Ringselven
- Verhogen waterstand bij Kruispeel en Ringselven

Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer

- Aanvullend vrijzetten venoevers
- Verwijderen watercrassula
- Aanvullend plaggen venoevers
- Aanvullend opslag verwijderen

Uitbreiding natuurareaal en verbindingen

- Omvormen van gronden tot natuur bij Landgoed De Hoort en het gebied rond de Kruispeel
- Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (circa 96 ha C1 gronden en 53 ha C2 gronden)
- 15 ha areaaluitbreiding buiten NNN

N2000-gebied: Sarsven en de Banen

Maatregelen

Emissiereductiemaatregelen

- Uitkopen of verplaatsen drie agrarische bedrijven

Herstelmaatregelen hydrologische condities

- Vernattingsmaatregelen, waaronder verwijderen drainage/sloten in agrarisch beheerde natuur
- Peilopzet

Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer

- Bestrijden gebruik vennen door ganzen als slaapplek
- Periodiek vrijzetten en/of maaien van venoevers
- Bestrijding watercrassula (invasieve exoot)

Uitbreiding natuurareaal en verbindingen

- Verkenning realisatie 100 ha nieuwe natuur in omgeving;
- Verkenning realisatie 250 ha agrarisch beheerde natuur in omgeving (zonder bemesting, drainage en bekalking)
- Venuitbreiding realiseren binnen een deel van de 100 ha nieuwe natuur

Focusgebied Midden-Limburgse beken

De Midden-Limburgse beken bevatten de Natura 2000-gebieden Leudal, Swalmdal, Roerdal en de Meinweg. In het Leudal stroomt een aantal beken vanuit de Roerdalslenk naar de Maas. Mede door steeds hogere piekafvoeren zijn de beken zo ver ingesleten dat dit tot verdroging van de omliggende

natuur leidt. Langs de Swalm bestaan de belangrijkste natuurwaarden uit vochtige beekbegeleidende bossen, kwelgevoede vegetaties aan de rand van de maasterrassen en de vegetatie in de beek zelf. Het Roerdal bevat gelijksoortige natuurwaarden. Daarnaast hebben zich in afgesloten meanders van de Roer bijzondere natuurwaarden ontwikkeld en is het gebied ook aangewezen voor het Donker pimperlblauwtje. De Meinweg bestaat uit een uitgestrekt bos- en heidegebied waarin ook de beekdalen van de Roode beek en de Boschbeek liggen. Het gebied is voor uiteenlopende habitattypen aangewezen, onder andere vochtige heide, blauwgraslanden, heideveentjes en beuken-eikenbossen met hulst. De Meinweg maakt onderdeel uit van een grensoverschrijdend natuurgebied.

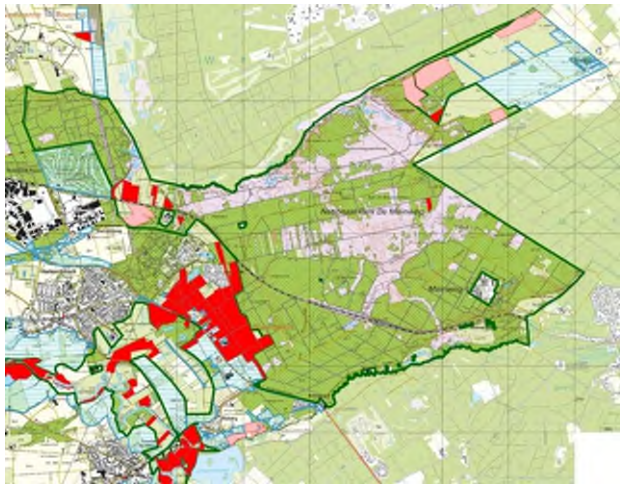
Belangrijke knelpunten voor de Midden-Limburgse beken zijn de te hoge stikstofdepositie, verdroging, waterkwaliteit, het realiseren van een verbinding tussen de Meinweg en het Roerdal en het herintroduceren van het recentelijk uitgestorven donker pimperlblauwtje. Ondanks deze opgaven zijn de omvang en impact van de opgaven minder groot dan in de Peelvenen en vennen en Zuid-Limburg. De opgaven zijn te realiseren met kleinschalige gebiedsgerichte projecten zoals beekdalophoging in het Leudal en realisatie van de verbinding Meinweg en Roerdal in het Flinke Ven. De ontwikkelopgave voor uitbreiding van het natuurareaal is nog vrij omvangrijk.

N2000-gebied: Leudal	Maatregelen
	Emissiereductiemaatregelen
	▪ Afhankelijk van generieke maatregelen
	Herstelmaatregelen hydrologische condities
	▪ Verminderen inspoeling van nutriënten ten noordoosten van het gebied
	▪ Ophogen van beekbodems om huidige diepe insnijdingen van beken te verminderen
	▪ Dempen van greppels tussen rabatten
	▪ Verbeteren waterkwaliteit Tungelroysche beek en Roggelse beek
	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
	▪ Omvorming van bos
	▪ Uitbreiding van areaal schraalgrasland
	▪ Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel
	▪ Aanpassing van recreatiezonering
	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen
	▪ Beperkte areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (circa 3 ha C1 gronden en 26 ha C2 gronden)
	▪ 3 hectare areaaluitbreiding buiten NNN

N2000-gebied: Swalmdal	Maatregelen
	Emissiereductiemaatregelen
	▪ Afhankelijk van generieke maatregelen
	Herstelmaatregelen hydrologische condities
	▪ Hydrologische herstelmaatregelen
	▪ Verbeteren van de waterkwaliteit
	▪ Realisatie van bufferzones
	▪ Verminderen onttrekkingen
	▪ Samenwerken met Duitsland om de waterkwaliteit te verbeteren
	▪ Afkoppelen van riooloverstorten
	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
	▪ Verbeteren van de bosstructuur
	▪ Aanvullende beweiding

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Verwijderen van exoten ▪ Kleinschalig plaggen ▪ Verwijderen bosopslag ▪ Realisatie bufferstrook ten oosten en noorden van stroomdalgrasland
	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Beperkte areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (5 ha C1 gronden en 20 ha C2 gronden) ▪ 4 hectare areaaluitbreiding buiten NNN

N2000-gebied: Meinweg	Maatregelen
	Emissiereductiemaatregelen
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afhankelijk van generieke maatregelen
	Herstelmaatregelen hydrologische condities
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hydrologische herstelmaatregelen ▪ Dempen van greppels ▪ Aanpassen van de bovenloop van de Bosbeek ▪ Extensivering
	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel ▪ Bodemverbetering bossen ▪ Aanvullende begrazing ▪ Extra bosrandbeheer ▪ Extra poelen realiseren ▪ Plaggen van natte en droge heide ▪ Opslag verwijderen ▪ Aanplant van rijk strooiselsoorten
	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (23 ha C1 gronden en 46 ha C2 gronden) ▪ 4 hectare areaaluitbreiding buiten NNN ▪ Verbinding met het Roerdal realiseren (Flinke Ven)

N2000-gebied: Roerdal	Maatregelen
	Emissiereductiemaatregelen
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afhankelijk van generieke maatregelen ▪ Beperken emissies via beheerovereenkomsten
	Herstelmaatregelen hydrologische condities
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hydrologische herstelmaatregelen ▪ Dempen van greppels ▪ Creëren van bufferzones om de waterkwaliteit te verbeteren en verdroging te verminderen ▪ Onttrekkingen verminderen ▪ Terugdringen nutriëntenbelasting ▪ Samenwerken met Duitsland om de waterkwaliteit te verbeteren ▪ Samenwerken met particuliere eigenaren om intensief agrarisch gebruik binnen de begrenzing te verminderen ▪ Extensivering landgebruik
	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Extensief maaibeheer van bermen ▪ Bestrijding exoten ▪ Optimalisatie leefgebied donker pimperlblauwtje

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Inrichten verworven delen van Flinke Ven ▪ Realisatie bufferzone rond landgoed Hoosden ▪ Uitbreiding leefgebied Zeggekorfsak ▪ Inrichten aantakken meanders
	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen <ul style="list-style-type: none"> ▪ Grote reaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (155 ha C1 gronden, 54 ha C2 gronden) ▪ 12 hectare areaaluitbreiding buiten NNN ▪ Creëren geschikt leefgebied donker pimpernelblauwtje

Focusgebied Zuid-Limburg

In Zuid-Limburg liggen negen Natura 2000-gebieden: Brunssummerheide, Geleenbeekdal, Kunderberg, Geuldal, Bunder- en Elslooërbos, Savelsbos, Bemelerberg en Schiepersberg, Sint-Pietersberg en Jekerdal en Noorbeemden en Hoogbos. Naast de te hoge stikstofdepositie zijn inspoeling van nutriënten en grond vanuit omliggende landbouwgronden, verdroging en gebrek aan verbindingen de grootste opgaven. Door de ligging in het Heuvelland kent dit gebied specifieke problemen zoals 'run-off', waarbij instroom van modder en voedselrijk water zorgt voor achteruitgang van natuurwaarden. De toename van het areaal akkerland als ongewenst neveneffect van de beëindigingsregelingen versterkt dit probleem. Vanwege het voorkomen van kalk in de bodem komen zeer soortenrijke vegetaties voor, die kwetsbaar zijn voor verruiging en die vaak ten opzichte van elkaar geïsoleerd liggen. Het realiseren van een schraallandcorridor is één van de maatregelen om deze restpopulaties opnieuw met elkaar te verbinden. Daarnaast komen in meerdere Natura 2000-gebieden van Zuid-Limburg kalktuftbronnen voor die een unieke vegetatie kennen. Deze bronnen zijn zeer gevoelig voor inspoeling van nutriënten uit het intrekgebied. Om deze vegetaties van achteruitgang te behoeden, zijn beperkingen in de intrekgebieden nodig, bijvoorbeeld in de vorm van minder mestgift en beperking van het gebruik van gewasbeschermings-middelen. Door toename van de piekafvoeren zijn sommige beken, waaronder de Noor, diep ingesleten, waardoor de omliggende natuur verdroogt. Door beekbodempophoging is deze verdroging op te heffen.

De bescherming van intrekgebieden, het behoud of doen toenemen van het areaal grasland op hellingen, het realiseren van verbindingen en het oplossen van 'run-off' knelpunten vragen om maatregelen in een omvangrijk gebied. Hierbij doen zich meekoppelkansen voor met het vergroten van de waterveiligheid (meer water vasthouden in de haarvaten van het systeem). Bovendien zijn de natuurgebieden sterk versnipperd; ze liggen tussen zowel agrarische gebieden als stedelijke gebieden en worden beheerd door verschillende terreinbeheerders en gemeenten. Dit alles vraagt om een gebiedsgerichte en integrale aanpak in behapbare deelgebieden.

N2000-gebied: Brunssummerheide**Maatregelen****Emissiereductiemaatregelen**

- Afhankelijk van generieke maatregelen

Herstelmaatregelen hydrologische condities

- Verminderen grondwateronttrekkingen
- Verhogen van het peil van de Rode beek
- Aanpak Koffiepoel voor vernatting
- Meer infiltratie vanuit stedelijk gebied
- Beperkte extensivering landgebruik

Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer

- Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel
- Herstel van grondwaterafhankelijke natuur in het intrekgebied / de zijbeken van de Geleenbeek
- Regulering recreatiedruk in stedelijk uitloopgebied
- Aanvullende begrazing
- Exoten bestrijden
- Aanplant van rijkstrooiselsoorten
- Bos omvormen naar heide
- Beheer verbinding met Tevenerheide

Uitbreiding natuurelaal en verbindingen

- Geen uitbreiding Nationaal Natuur Netwerk meer
- 1 ha areaaluitbreiding buiten NNN

N2000-gebied: Geleenbeekdal**Maatregelen****Emissiereductiemaatregelen**

- Afhankelijk van generieke maatregelen

Herstelmaatregelen hydrologische condities

- Hydrologische herstelmaatregelen
- Verhogen van de grondwaterstanden
- Beperking bemesting in intrekgebieden
- Aanpakken riooloverstorten (Vaesrade)
- Aanpakken run-off knelpunten
- Aanpakken van diepe beekdalinsnijdingen
- Verwijderen beekoverkluizing
- Verminderen van piekafvoeren
- Aanleg infiltratievoorziening
- Extensivering in bufferzones

Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer

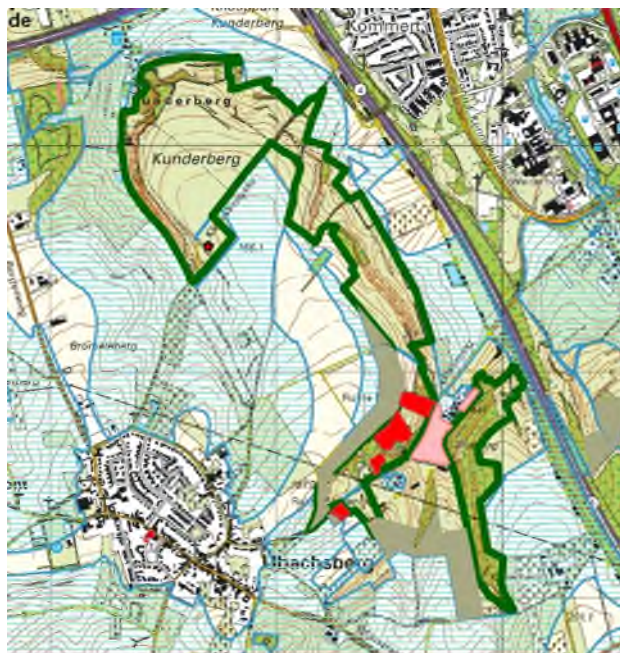
- Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel
- Verwijderen bosopslag
- Tegengaan van verruiging
- Middenbosbeheer intensiveren
- Kleinschalig dunnen van het boomkronendak
- Gedeeltelijk plaggen en greppel dempen kalkmoeras Weustenrade
- Extra maaien en afvoeren maaisel
- Uitbreiden bosrandbeheer
- Verwijderen exoten

Uitbreiding natuurelaal en verbindingen

- Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (12 ha C1 gronden, 40 ha C2 gronden)
- 5 ha areaaluitbreiding buiten NNN

Maatregelen

Emissiereductiemaatregelen

- Afhankelijk van generieke maatregelen

Herstelmaatregelen hydrologische condities

- Hydrologische herstelmaatregelen kalktufbronnen
- Beperking uitspoeling nutriënten door beperking van bemesting in het intrekgebied van de kalktufbron
- Bufferstroken inrichten tegen instroom van water en slib (run-off)
- Extensivering in de bufferzone

Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer

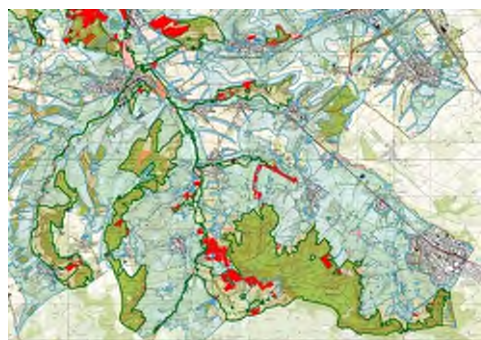
- Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel
- Extra begrazing
- Verwijderen bos, opslag, struweel en strooisel
- Verwijderen bosrank bij de Putberg
- Extra maaien verruigde delen
- Bermenbeheer afstemmen op eisen schraallandsoorten
- Extra plaggen
- Instellen van een rondtrekkende schaapskudde voor zaadverspreiding van doelsoorten

Uitbreiding natuurareaal en verbindingen

- Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (11 ha C1 gronden en 3 ha C2 gronden)
- 1 hectare areaaluitbreiding buiten NNN
- 5 hectare connectiviteit verbeteren
- Realisatie van een schraallandcorridor: herstel van connectiviteit ten behoeve van kalkgrasland met de Wrakelberg (onderdeel N2000-gebied Geuldal)

N2000-gebied: Geuldal

Maatregelen

Emissiereductiemaatregelen

- Afhankelijk van generieke maatregelen

Herstelmaatregelen hydrologische condities

- Hydrologische herstelmaatregelen
- Waterkwaliteitsmaatregelen voor kalkmoerassen
- Waterconservering buiten het N2000-gebied en stroomopwaarts
- Behoud en uitbreiding van grasland en landschapselementen
- Terugdringen aanvoer van nitraat en fosfaat door bronaanpak
- Terugdringen gebruik van bestrijdingsmiddelen
- Aanpakken van run-off knelpunten

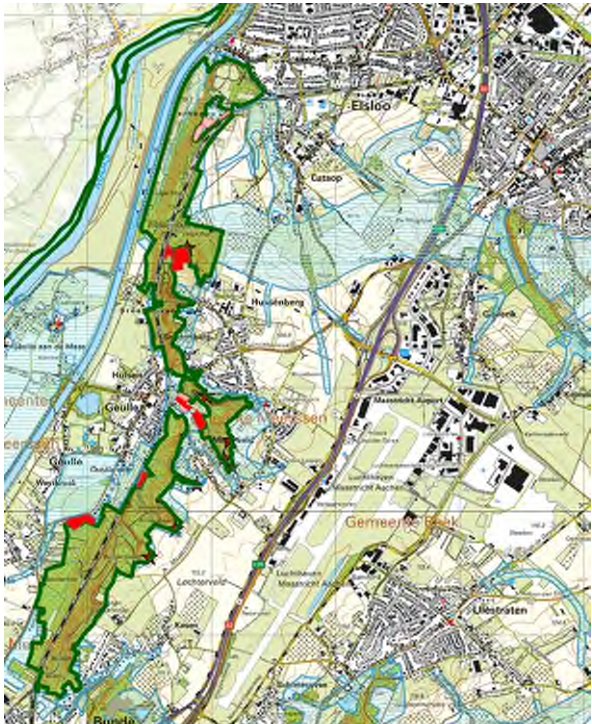
Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer

- Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel
- Versterken bescherming van intrekgebieden tot ver buiten Natura 2000-gebied voor herstel grondwatergebonden natuur
- Bestrijden van exoten

Uitbreiding natuurareaal en verbindingen

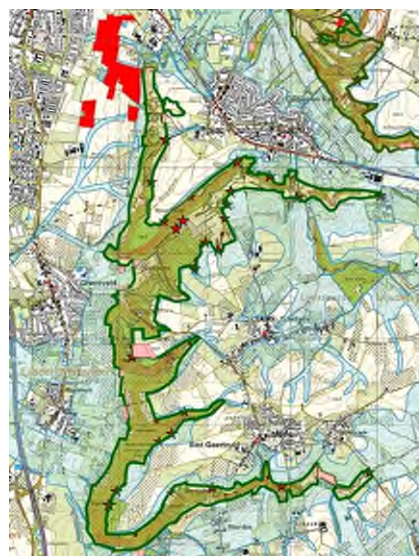
- Grote areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (285 ha C1 gronden en 77 ha C2 gronden)
- 25 hectare areaaluitbreiding buiten NNN, onder andere voor uitbreiding van verschillende habitattypen, waaronder voor kalkgrasland en heischraalgrasland

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 15 hectare connectiviteitsverbetering ▪ Realisatie schraallandcorridor met Kunderberg en Bemelerberg en Schiepersberg.
--	---

N2000-gebied: Bunder- en Elslooërbos	Maatregelen
	Emissiereductiemaatregelen
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afhankelijk van generieke maatregelen
	Herstelmaatregelen hydrologische condities
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hydrologische herstelmaatregelen ▪ Aanleg kwelscherm en vergroten kwelaanvoer ▪ Beschermen van intrekgebieden en het beperken van de uitspoeling van nutriënten en bestrijdingsmiddelen (onder andere via project Waterwinst) ▪ Vergroten infiltratie in het intrekgebied ▪ Afkoppelen en laten infiltreren van hemelwater in het intrekgebied ▪ Aanpakken run-off knelpunten ▪ Verhogen beekbodems van diep ingesneden beken ▪ Sanering van een riooloverstort ▪ Extensivering landgebruik
	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel ▪ Realisatie nieuw areaal voor kalktufbronnen ▪ Bestrijden exoten ▪ Realisatie van bufferstroken bij Leukderbeek en Hussenbeek
	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (8 ha C1 gronden en 1,5 ha C2 gronden) ▪ 3 ha areaaluitbreiding buiten NNN

N2000-gebied: Bemelerberg en Schiepersberg	Maatregelen
	Emissiereductiemaatregelen
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afhankelijk van generieke maatregelen
	Herstelmaatregelen hydrologische condities
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aanpakken van run-off punten ▪ Inrichten bufferzones en verbeteren bestaande buffers
	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Verwijderen houtige opslag ▪ Kleinschalig plaggen ▪ Open plekken binnen het bos creëren ▪ Uitvoering bermenplan ▪ Extensivering landgebruik
	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (29 ha C1 gronden (inclusief hamsterleefgebied binnen overgangsgebied) en 9 ha C2 gronden) ▪ 3 hectare areaaluitbreiding buiten NNN ▪ Uitvoering bermenplan ▪ Verbeteren connectiviteit voor kalkgrasland en heischrale graslanden, realisatie van een schraallandcorridor

N2000-gebied: Savelsbos**Maatregelen****Emissiereductiemaatregelen**

- Afhankelijk van generieke maatregelen

Herstelmaatregelen hydrologische condities

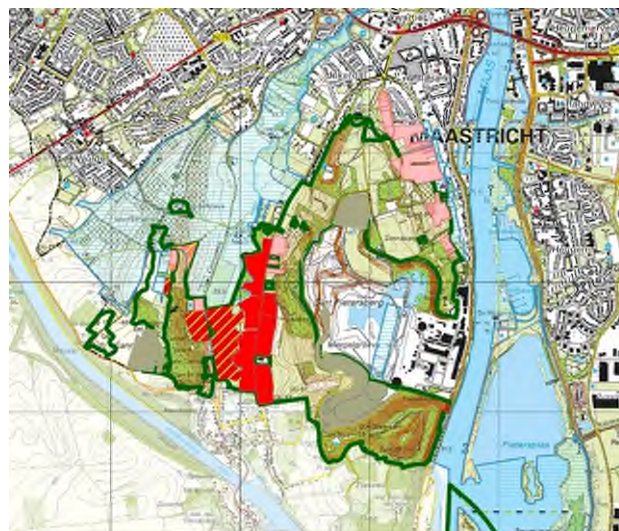
- Aanpakken run-off knelpunten
- Beperken toestroom van nutriënten via het grondwater

Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer

- Herstel van middenbosbeheer
- Uitbreiding grasland ten oosten van Savelsbos
- Lokaal openheid creëren voor pioniervegetatie op kalkrijke rotsbodem
- Optimaliseren begrazing van kalkgrasland om nutriënten af te voeren
- Kleinschalig plaggen voor behoud en herstel kalkgrasland
- Realisatie bufferzones van circa 25m

Uitbreiding natuurelaal en verbindingen

- Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (33 ha C1 gronden (inclusief hamsterreservaat) en 6,8 ha C2 gronden)
- 5 hectare areaaluitbreiding buiten NNN
- Realisatie verbinding met de Natura 2000 gebieden Bemelerberg en Schiepersberg
- Realisatie verbinding met Noorbeemden en Hoogbos

N2000-gebied: Sint-Pietersberg en Jekerdal**Maatregelen****Emissiereductiemaatregelen**

- Afhankelijk van generieke maatregelen

Herstelmaatregelen hydrologische condities

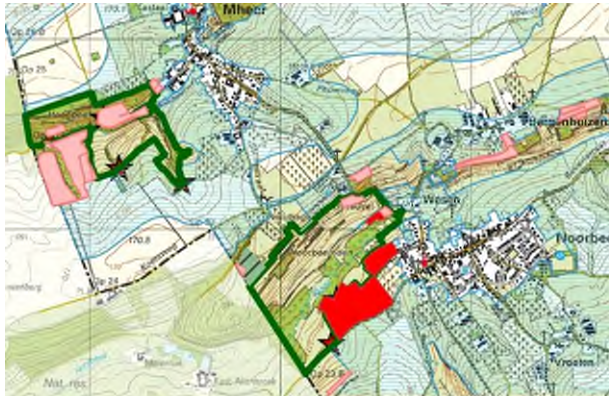
- Maatregelen om de aanvoer van nutriënten via het grondwater te verminderen
- Aanpakken van runioff punt bij de Cannerberg
- Extensivering landgebruik

Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer

- Aanvullende begrazing
- Aanvullend maaien en plaggen
- Aanvullend bosbeheer
- Zoneren en begeleiden van de recreatie
- Opbrengen maaisel van terreinen met doelsoorten
- Bestrijden exoten

Uitbreiding natuurelaal en verbindingen

- Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (23 ha C1 gronden en 15 ha C2 gronden)
- 3 hectare areaaluitbreiding buiten NNN
- Realiseren van verbindingen binnen en buiten het gebied

N2000-gebied: Noorbeemden en Hoogbos	
	Maatregelen
	Emissiereductiemaatregelen
	<ul style="list-style-type: none"> Afhankelijk van generieke maatregelen
	Herstelmaatregelen hydrologische condities
	<ul style="list-style-type: none"> Brongerichte werken aan meer infiltratie van water om piekafvoer te verminderen, onder andere via het lopende project 'Liquid Commons' Aanpakken van riooloverstorten ten behoeve van waterkwaliteit en vermindering piekafvoer Bescherming van het intrekgebied gericht op behoud waterkwaliteit van de kalktufbronnen Ophoging van de beekbodem ter beperking van verdroging bos Aanleggen bufferzones voor de invang van meststoffen Ophoging van de beekbodem ter beperking van verdroging bos
	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
	<ul style="list-style-type: none"> Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel Ingrijpen in de soortensamenstelling in het bosgebied Uitvoeren hakhout- of middenbosbeheer Bevorderen soorten met goed verteerbaar strooisel
	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen
	<ul style="list-style-type: none"> Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (8 ha C1 gronden en 13 ha C2 gronden) 2 hectare areaaluitbreiding buiten NNN Realisatie verbinding met Natura 2000 gebied Savelsbos en met het Ravensbos via de Moerslag

Samenhangende gebiedsgerichte aanpakken en maatregelen

De aanpak in en om Natura 2000-gebieden kan worden versterkt door deze in samenhang met al lopende grote en kleine gebiedsaanpakken vorm te geven. Voorlopig geven we prioriteit aan drie samenhangende gebiedsgerichte aanpakken:

- **Ontwikkelperspectief en Regionale uitvoerings- en investeringsagenda NOVEX De Peel.** De aanpak in NOVEX-gebied De Peel zien we als schoolvoorbeeld voor Nederland. De Peel is een belangrijk agrarisch gebied met veel stoppende agrariërs en kwetsbare natuur, maar ook met een toenemende verstedelijkingsdruk vanuit Venlo en de Metropoolregio Eindhoven. Een visie op de toekomst is eind 2024 vastgelegd in het 'Ontwikkelperspectief De Peel 2050'. Dit schetst een toekomst die meerkleurig is met een nieuwe balans tussen natuur, ondernemerschap en leefbaarheid en met genoeg water en een gezonde bodem als fundament. In een eerste 'Regionale Uitvoerings- en Investeringsagenda' is een aanpak voor de uitvoering uitgewerkt. Het Ontwikkelperspectief en de Regionale Uitvoerings- en Investeringsagenda zijn eind 2024 ook door het Rijk bekrachtigd in het Bestuurlijk Overleg Leefomgeving. De uitvoering van de maatregelen in de Natura 2000-gebieden in de Peelvenen en vennen en in de Maasduinen zal in samenhang met de relevante 'Sleutelprojecten' uit de uitvoeringsagenda worden aangepakt;
- **Groen als Gras.** De hoeveelheid grasland in Limburg neemt af. Grasland houdt water langer vast en helpt om erosie in onze hellende gebieden tegen te gaan. In Limburg passen gras en grazers ook beter rond grondwaterafhankelijke natuurgebieden dan waterintensievere akkerbouw of volle-grond-tuinbouw. Bij het toenemende aantal bedrijfsbeëindigingen in de veehouderij is het

van belang om te voorkomen dat met het grondgebruik dat ervoor in de plaats komt niet een slechtere situatie ontstaat. Naast onze inzet via een pro-actief grondbeleid en juridisch-planologisch instrumentarium willen we met het programma 'Groen als Gras' stimuleren dat voldoende grasland beschikbaar blijft in Limburg;

- **Kleinschalige gebiedsinitiatieven 'van onderop'**. Tal van lopende en nieuwe gebiedsinitiatieven van onze partners kunnen belangrijke bijdragen leveren aan het doelbereik van het LOS. We continueren de gebiedsinitiatieven waar we al afspraken over de aanpak en samenwerking hebben gemaakt, zoals bijvoorbeeld Mariapeel/Gedeelde Peel en de Propositie Zuid-Limburg. Ook verkennen we welke bijdragen de Gebiedsontwikkeling Roermond-Oost en Nationaal Park De Maasduinen - met diverse deelprojecten waaronder bijvoorbeeld Siebengewald – kunnen leveren aan het doelbereik van het LOS. Afhankelijk van die bijdragen zullen nadere uitvoeringsafspraken met deze gebiedsinitiatieven worden gemaakt.

Voor andere of nieuwe gebiedsinitiatieven zullen we periodiek verkennen wanneer en hoe deze kunnen worden ondersteund en wat daarbij de beste aanpak is, bijvoorbeeld opschaling, verdere integratie of juist los van elkaar voortzetten. Bij de selectie van deze gebiedsinitiatieven zijn de criteria van ons kader voor programmering en fasering leidend (zie par. 3.1).

B.3. Doorkijk naar uitvoering op middellange termijn

Van veel van de maatregelen die al in 2025-2027 worden voorbereid en uitgevoerd zal ook de uitvoering vanaf 2028 nog verder doorlopen. Welke aanvullende maatregelen vanaf 2028 kunnen worden voorbereid en uitgevoerd zal sterk afhangen van wat al bereikt is en van de dan beschikbare middelen. Om wel al een doorkijk te geven over de uitvoering in deze periode stellen we ons - bij voldoende, nieuwe beschikbare middelen - de volgende intensiveringen in de uitvoering voor:

- Voortzetting en afronding van de maatregelen in en om Natura 2000-gebieden, zowel in de langjarige gebiedsprocessen als in de gebiedsprojecten die klaar zijn voor uitvoering;
- Voorzetting en afronding van de maatregelen voor voltooiing van het Nationaal Natuur Netwerk;
- Uitvoering van maatregelen in de Groenblauwe mantel ter ondersteuning van het doelbereik op het gebied van natuur, stikstof en water;
- Voortzetting van een actief provinciaal grondbeleid om de transformatie van het landelijk gebied te blijven ondersteunen;
- Volgende stap zetten met het Rijk in de uitwerking en invoering van doelsturing voor verduurzaming van de landbouw;
- Onderzoek naar en inzet van meer dwingend instrumentarium als blijkt dat we onvoldoende doelbereik realiseren (denk aan intensivering regulering, grondbeleid, handhaving etc).